

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه علوم قرآن و حدیث
پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: علوم قرآن و حدیث

عنوان:

بررسی قرآنی و روایی
مناجات الراغبین

استاد راهنما

دکتر احمدرضا غایی

استاد مشاور

دکتر سید محمد رضوی

نگارش

مهدی صفری

زمستان ۱۳۹۰

چکیده

از حضرت امام سجاده^⑨ مجموعه‌ای پانزده‌گانه از مناجات به یادگار مانده که به مناجات خمس عشر شهرت یافته است. یکی از آن مناجات‌ها، مناجات الراغبین می‌باشد که در این مناجات، حضرت سجاده^⑨ با کلامی شیوا و سخنی که از وحی نشئت گرفته، شرح حال بندگان قاصر را در نزد خداوند غافر بیان می‌دارد. پس از آن با آداب و شرایط و مقدمات، به مسئلت خاضعانه از درگاه خداوند می‌پردازد. در این مناجات حضرت با کلام خویش، مخاطب را بیش از پیش به ویژگی‌های راغبین آشنا و مأنوس می‌سازد. از مجموع مطالب چنین برمی‌آید که راغبین از دیدگاه حضرت سجاده^⑨، دارای حسن ظن به درگاه خداوند هستند و همواره بر لطف و رحمت او توکل می‌کنند و از خواب غفلت گریزان‌اند. به علاوه راغبین به شفاعت اهتمام دارند و خدا را به عنوان شفیع خویش قرار می‌دهند و همواره در پی آن‌اند که از نعمت و انتقام خدا به غفران و بخشش و کرامت او پناه ببرند.

کلیدواژه‌ها: مناجات، راغبین، قرآن، روایات

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
فصل اول: کلیات	۳
۱-۱. بیان مسئله تحقیق.....	۴
۱-۲. اهمیت موضوع و اهداف و انگیزه تحقیق.....	۵
۱-۳. فرضیه تحقیق.....	۶
۱-۴. سؤالات تحقیق.....	۶
۱-۵. روش تحقیق.....	۷
۱-۶. قلمرو و ساختار تحقیق.....	۸
۱-۷. پیشینه تحقیق.....	۸
فصل دوم: اهمیت، جایگاه، معرفی و بررسی سندی مناجات	
الراغبین.....	۱۰
۱-۲. جایگاه مناجات و ادعیه در اعتقادات شیعه... ..	۱۱
۱-۱-۱. مفهوم لغوی و اصطلاحی دعا.....	۱۱
۱-۱-۲. کاربرد دعا در قرآن.....	۱۲
۱-۲-۱. نامیدن و خواندن همراه با ستایش.....	۱۲
۱-۲-۲. خواندن، دعا کردن، درخواست از خداوند.....	۱۲
۱-۲-۳. ندادادن و صدازدن.....	۱۳
۱-۲-۴. دعوت کردن به چیزی یا به سوی کسی، فراخواندن.....	۱۳
۱-۲-۵. فریادزدن از روی حسرت و اندوه و پشیمانی.....	۱۴
۱-۲-۳. اهمیت ذکر خدا و دعا و مناجات.....	۱۴
۲-۲. معرفی مناجات الراغبین از مناجات خمس عشر و اهمیت آن.....	۲۰
۱-۲-۲. درباره مناجات خمس عشر.....	۲۰
۲-۲-۲. نگاهی گذرا به زندگانی پربرکت امام سجاد ^ع به عنوان منشأ و مصدر مناجات خمس عشر.....	۲۱
۲-۲-۳. متن مناجات الراغبین.....	۲۲
۳-۲. اعتبار سندی مناجات از دیدگاه متقدمین و متأخرین شیعه.....	۲۵
فصل سوم: بررسی محتوایی مبانی قرآنی و روایی مناجات	
الراغبین.....	۲۷
۱-۳. نگاهی اجمالی و همراه با تدبر به محتوای مناجات الراغبین.....	۲۸
۲-۳. بررسی بخش اول مناجات: شرح حال بندگان قاصر در محضر خداوند غافر.....	۳۴

۳۶		زاد و توشه	۱-۲-۳
Error! Bookmark not defined.		تقوا	۲-۲-۳
۴۰		حسن ظن به درگاه خدا	۳-۲-۳
۴۲		توکل	۴-۲-۳
۴۵		خوف و حزن	۵-۲-۳
۴۶		اقسام خوف	۱-۵-۲-۳
۴۹		منشأ خوف	۲-۵-۲-۳
۵۰		خوف و حزن ممدوح و مذموم	۳-۵-۲-۳
۵۰		ترس امیدآفرین	۴-۵-۲-۳
۵۲		امیدواری به درگاه خداوند و رجا	۶-۲-۳
۵۵		غفلت	۷-۲-۳
۵۶		واژه‌شناسی غفلت	۱-۷-۲-۳
۵۶		غفلت در قرآن	۲-۷-۲-۳
۵۷		آثار غفلت در احادیث و ادعیه	۳-۷-۲-۳
Error! Bookmark not defined.		نتیجه غفلت	۴-۷-۲-۳
۶۳		برخی از عوامل غفلت	۵-۷-۲-۳
۶۸		راه‌هایی از غفلت	۶-۷-۲-۳

۳-۳. بررسی بخش دوم مناجات: مسئلت و دعای خاضعانه

به درگاه خداوند عطف.			۷۳
۷۴		مفهوم دعا و مسئلت	۱-۳-۳
۷۵		دعا و مقام رضا	۱-۱-۳-۳
۷۸		دعا و تلاش و کوشش	۲-۱-۳-۳
۸۰		چگونگی تشخیص مصلحت در دعا	۳-۱-۳-۳
۸۱		شرایط استجاب دعا	۱-۴-۳-۳
۸۴		دعا و قرآن	۵-۱-۳-۳
۸۶		دعاها و احادیث	۶-۱-۳-۳
۸۷		قرب	۲-۳-۳
۸۸		اقسام قرب	۱-۲-۳-۳
۸۹		قرب در کلام ائمه	۲-۲-۳-۳
۹۰		مقربان در کلام قرآن	۳-۲-۳-۳
۹۰		عالی‌ترین مرتبه قرب	۴-۲-۳-۳

۴-۳. بررسی بخش سوم مناجات: بندگان جوینده لطف و جود

خداوند، و گریزان از خشم و عذابش			۹۵
۹۶		لطف خدا	۱-۴-۳
۹۷		واژه‌شناسی	۱-۱-۴-۳
۹۷		بررسی محتوایی لطف	۲-۱-۴-۳

۵-۳. بررسی بخش چهارم مناجات: آغازگر و تمام‌کننده

فضل و رحمت، تنها خداست.			۱۰۱
۱۰۱		حلم و بردباری از منظر آیات قرآن و روایات	۱-۵-۳
۱۰۲		اهل بیت ❶	

- ۱۰۲ معنای لغوی حلم ۱-۱-۴-۳
- ۱۰۳ وجه افتراق صبر و حلم ۲-۱-۵-۳
- ۱۰۴ تفاوت حلم و صبر ۳-۱-۵-۳
- ۱۰۵ حلم در قرآن کریم ۴-۱-۵-۳
- ۱۰۸ حلم در روایات ۵-۱-۵-۳
- ۱۰۸ آثار و دستاوردهای حلم و بردباری ۶-۱-۵-۳
- ۳-۶. بررسی بخش پنجم مناجات: بنده گنهگار، خداوند**
- خطاپوش و خطابخش..... ۱۱۲**
- ۱۱۳ ۱-۶-۳. نگاهی به مفهوم قرآنی شفاعت
- ۱۱۳ ۱-۱-۶-۳. واژه‌شناسی
- ۱۱۴ ۲-۱-۶-۳. تعریف شفاعت
- ۱۱۵ ۳-۱-۶-۳. فلسفه شفاعت
- ۱۱۵ ۴-۱-۶-۳. انواع آیات قرآنی (در زمینه شفاعت)
- ۱۱۷ ۵-۱-۶-۳. شرایط شفاعت‌کننده
- ۱۱۸ ۶-۱-۶-۳. شرایط شفاعت‌شونده
- ۱۱۹ ۷-۱-۶-۳. شفیعان حقیقی و کاذب
- ۱۲۰ ۱-۷-۱-۶-۳. شفیعان دروغین
- ۱۲۱ ۲-۷-۱-۶-۳. شفیعان راستین
- ۱۲۳ ۸-۱-۶-۳. شفاعت خداوند
- ۱۲۴ ۹-۱-۶-۳. تأثیر اعتقاد به شفاعت
- ۱۲۵ ۲-۶-۳. بررسی واژه احسان و محسنین
- ۱۲۵ ۱-۲-۶-۳. بررسی ریشه لغوی واژه‌ها
- ۱۲۷ ۲-۲-۶-۳. مفهوم احسان
- ۱۳۰ ۳-۲-۶-۳. مفهوم محسنین
- ۱۳۰ ۴-۲-۶-۳. نمونه‌ای از موارد کاربرد واژه محسنین در
- ۱۳۱ معنای خیررساننده و نیکی‌کننده
- ۱۳۱ ۵-۲-۶-۳. واژه محسنین در معنی و کاربرد عام و مطلق
- ۱۳۲ ۳-۶-۳. جلال و جمال
- ۱۳۵ ۱-۳-۶-۳. واژه‌شناسی
- ۱۳۵ ۲-۳-۶-۳. بررسی مبانی قرآنی جلال و جمال
- ۱۳۶ ۳-۳-۶-۳. بررسی محتوایی جلال و جمال
- ۳-۷. بررسی بخش ششم و پایانی مناجات: با بنده‌ات آن**
- کن، که تو شایسته‌ای..... ۱۴۰**
- ۱۴۱ ۱-۷-۳. مغفرت و غفران
- ۱۴۱ ۱-۱-۷-۳. واژه‌شناسی
- ۱۴۱ ۲-۱-۷-۳. مغفرت از منظر قرآن
- ۱۴۲ ۳-۱-۷-۳. موجبات غفران
- ۱۴۶ ۴-۱-۷-۳. موانع غفران
- ۱۴۸ ۲-۷-۳. نعمت یا انتقام خدا

۱۴۸		۱-۲-۷-۳	واژه‌شناسی
۱۴۹		۲-۲-۷-۳	انتقام از دیدگاه قرآن
۱۵۸			فصل چهارم: نتیجه‌گیری و جمع‌بندی
۱۶۱			منابع
۱۶۲			چکیده انگلیسی

مقدمه

سلام و صلوات خداوند یکتا، به روان پاک و سراسر نور حضرت ختمی مرتبت، محمد مصطفی ﷺ که عمرش سراسر بندگی بود و کلامش سراسر هدایت؛ همو که در پایان عمر شریفش دو گوهر گرانبها در میان امت به امانت نهاد و بقای دین خدا و هدایت او را با همراهی قرآن شریف و اهل بیت کریم، تضمین کرد، و فرمود هر که به این دو ثقل چنگ بزند، گمراه نشود، تا قیامت، که بر حوض کوثر بر من وارد شود.

سلام و صلوات خداوند سبحان به روان پاک و نورانی حضرات معصومین^① که زندگی‌شان، سراسر نور و هدایت بود و سپاس و ستایش خداوندی را که زندگی‌بندگان را به نور معرفت اهل بیت^① منور ساخت. همانان که عالم هستی به واسطه آنها و برای آنها ایجاد شد و به آنها نیز ختم می‌گردد، و به واسطه آنهاست که خداوند باران رحمتش را بر سر بندگان فرو می‌بارد، و همانان که به واسطه شان آسمان به‌پا داشته شد و زمین گسترانیده گردید.

و درود خدا بر سید ساجدان، و آبروی عابدان، حضرت علی بن الحسین^② که مناجاتش، راهی بود برای بندگان، که بیاموزند چگونگی توبه و انابه و بازگشت به درگاه حق را؛ همو که پانزده مناجات را در سیر و سلوک بندگی از خود به یادگار گذاشت، که هر یک طریقی است برای نیل به سعادت و قرب الی الله.

تدبیر و تعمق در هر یک از این مناجات‌ها، آدمی را به سوی حق متوجه می‌سازد، و گام به گام و پله‌پله تا ملاقات خداوند می‌رساند.

اکنون به یاری خداوند برآنیم تا مناجات الراغبین
آن حضرت را به کاوش بنشینیم، و بخوانیم و بدانیم که
از چه رو، نامش راغبین و راهش در رغبت الی الله
ماندگار شد، و چه سان راغبین به درگاه او دست توسل
و نیاز برمی‌آوند.

آری؛ کلام حضرت سجاد کلامی پرنور است، و امید داریم
که با کلامش، به راهش درآییم و راغب درگاهش گردیم.

آمین یا رب العالمین
مهدی صفری - بهمن ۱۳۹۰

فصل اول

کلیات

۱-۱. بیان مسئله تحقیق

دین اسلام به عنوان جامع‌ترین و کامل‌ترین دستور و آیین زندگی، همواره به اب‌عاد شخیصتی انسان و جایگاه او در دستگاه آفرینش توجه ویژه‌ای داشته و دستورات خود را در راستای تکامل این مخلوق برتر خداوند قرار داده است.

یکی از مهم‌ترین مواردی که در دین اسلام بسیار مورد تأکید و تذکر انبیا و ائمه معصومین^① بوده و قرآن کریم نیز صراحتاً به آن پرداخته دعا و مناجات با خدا می‌باشد؛ آنجا که خداوند سبحان می‌فرماید:

① وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ^ج إِنَّ الَّذِينَ

يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ^ا ①

و پروردگارتان گفت مرا بخوانید تا شما را اجابت کنم. همانا کسانی که از پرستش من تکبر ورزند، به زودی سرافکنده وارد دوزخ می‌شوند.

اهمیت دعا و مناجات آن قدر بالاست که قرآن کریم بیان می‌دارد که اگر دعای شما نباشد، خداوند به شما بهایی نمی‌دهد:

① قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ^ط فَقَدْ

كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا^ب ②

بگو اگر دعا و عبادت شما نباشد پروردگارم به شما بهایی نمی‌دهد، (حق) را تکذیب کردید، پس به زودی (کیفر آن) دامنگیر شما خواهد شد.

۱. غافر / ۶۰

۲. الفرقان / ۷۷

از آنچه بیان شد، ضرورت پرداختن به دعا و مناجات به درگاه خداوند سبحان بسیار مورد تأکید است. لذا ائمه و اهل بیت^① به عنوان پیشوایان دین و کسانی که الگوی بندگان در هر عصر و زمانی بوده‌اند، همان‌گونه که درباره همه مسائل نقش محوری داشته‌اند، درباره دعا نیز نقش بی‌بدیلی در تاریخ داشته‌اند. از آنجا که اهل بیت^① در دیدگاه شیعه معصوم بوده و خود مقام شفاعت دارند و حلقه اتصال بین خدا و بندگان می‌باشند، دعا و مناجاتی که در طول تاریخ از حضرات معصومین^① نقل شده، برای آشنایی بندگان با نحوه و چگونگی دعا کردن بوده و در طول این مناجات‌ها همواره از زبان بندگان با خداوند سخن گفته شده است؛ لذا پرداختن به این سخنان گهربار، بیش از پیش ما را به درگاه ربوبی نزدیک می‌کند.

در میان ادعیه و مناجات مأثوره از ناحیه ائمه معصومین^①، مناجات خمس عشر نمونه‌ای از همین ادعیه می‌باشد. در نوشتار حاضر یکی از این پانزده مناجات تحت عنوان «مناجات الراغبین» که از لسان مبارک سید الساجدین، حضرت علی‌بن‌الحسین، امام سجاد^② بیان شده مورد بررسی قرار خواهد گرفت و به تطبیق آیات قرآن و روایاتی که مبنای مناجات مذکور است پرداخته خواهد شد.

۱-۲. اهمیت موضوع و اهداف و انگیزه تحقیق

انگیزه انتخاب موضوع «بررسی مبانی قرآنی و روایی مناجات الراغبین» پرداختن به آموزه‌های قرآن و ادعیه و روایات، در جهت استحکام عقاید شیعی بوده و معرفت یافتن نسبت به کلام پر نور ائمه معصومین^① و دستیابی به مبانی کلام امام معصوم با تکیه بر قرآن کریم و روایات اسلامی نیز از جمله اهداف تحقیق می‌باشد.

از دیگر اهدافی که در این پژوهش متصور بوده، شرح و بررسی مباحث و عبارات کلیدی مطرح شده در این مناجات می‌باشد. همچنین تلاش شده در این مجموعه علاوه

بر بررسی ویژگی و خصوصیات راغبین از دیدگاه قرآن و روایات، ارتباط مفهومی و معنایی واژه ها و عباراتی که معصوم^⑨ در این مناجات به کار برده مورد توجه ویژه قرار گیرد. از نظر نگارنده استعمال هر عبارت و واژه ای از لسان معصوم^⑨ در مجموعه فرمایشات ایشان، با توجه به ارتباط حضرات معصومین^① با منبع وحی، بی مورد نبوده و به کارگیری هر واژه و کلام در هر قسمت از مناجات دلیل و حکمت خاصی داشته، که با امید به خداوند سبحان برآنیم تا به گوشه ای از آنچه فهم بشر، یارای درک آن است، اشاره گردد.

۱-۳. فرضیه تحقیق

- ۱- آنچه از کلام ائمه معصومین^① در قالب ادعیه، روایات و مناجات بیان شده، بر مبنای مفاهیم و آموزه های قرآنی بوده و منبعث از کلام خدا و روایاتی است که از سیره پیامبر اکرم^③ و ائمه طاهرین^① نقل شده و یا هماهنگ با آنها می باشد.
- ۲- صحیح ترین و بهترین راه برای رسیدن به قرب خداوند سبحان، توجه و عنایت به این دسته از فرمایشات معصوم^⑨ می باشد.
- ۳- با رجوع به این گونه ادعیه و مناجات ها می توان بهترین طریق سلوک الی الله و تقرب به خداوند سبحان را در همین کلام جستوجو کرد و نمونه انسان کامل و معبود برگزیده و راغب الی الله را نیز می توان در همین مناجات واکاوی نمود. از آنچه به فضل خداوند سبحان مفروض قرار داده می شود،
- ۴- با توجه به اتصال حضرات معصومین^① به منبع ماورایی وحی، کلامشان نور، و امرشان رشد و مناجاتشان نیز سرلوحه هدایت بشر است.

۱-۴. سؤالات تحقیق

این نوشتار گرچه بر آن است تا به پاسخ این سؤال

دست یابد که مبانی قرآنی و روایی مناجات الراغبین کدام است (پرسش اصلی)، اما -باتوجه به مضامین این مناجات شریفه- به سؤالات دیگری نیز پاسخ می‌گوید که برخی از آنها به شرح ذیل است:

۱. اهمیت و جایگاه مناجات و ادعیه تا چه حدی مورد توجه و نظر است؟ و راه و رسم آن چیست؟
۲. مفهوم حقیقی رحمت و لطف الهی کدام است و راغبین درگاه خدا چگونه بر آن حریم وارد می‌شوند؟
۳. ویژگی‌های راغبین در درگاه خداوند سبحان کدام است و چگونه در کلام معصوم^① توصیف شده‌اند؟
۴. چه مواردی ممکن است رغبت ما را از رغبت به درگاه خداوند دور کند؟
۵. چرا غفلت سبب لغزش بشر می‌شود و چه کنیم تا از خطر غفلت در امان باشیم؟
۶. آموزه‌هایی مانند "خوف و رجا"، "شفاعت و توسل" و... چگونه تعریف می‌شود؟

۱-۵. روش تحقیق

روش تحقیق نگارنده، در بررسی مبانی قرآنی و روایی مناجات الراغبین به صورت کتابخانه‌ای و با مراجعه به کتب روایی، ادعیه و قرآن کریم و استفاده از نرم‌افزارهای اسلامی مرتبط بوده و مراجعه به کتابخانه‌های اصلی و رجوع به کتب مرجع در زمینه علوم قرآن و حدیث این مجموعه گردآوری شده است. این نوشتار با مراجعه به منابع تفسیری مورد وثوق شیعه، و کتب لغت و منابع حدیثی متقن که توسط بزرگان و اکابر تشیع تدوین و گردآوری شده، تألیف گردیده است و همواره در طول این تحقیق نگاهی جامع به قرآن

کریم و آیات مرتبط با بحث، صورت گرفته که نباید آن را از نظر دور داشت. ضمناً از مقالات، مجلات و برخی پایان‌نامه‌ها و کتاب‌های مرتبط نیز فیش‌برداری شده و از مجموع آن‌ها این نوشتار شکل گرفته است.

۱-۶. قلمرو و ساختار تحقیق

تحقیق حاضر، که به بررسی مبانی مناجات الراجبین می‌پردازد، براساس قرآن کریم و روایات معصومین^① تنظیم شده و مجموعاً در قالب ۴ فصل به شرح ذیل می‌باشد:

فصل اول شامل کلیات و بیان مسئله و اهداف و انگیزه تحقیق، سؤالات تحقیق و روش تحقیق، همچنین قلمرو و ساختار تحقیق و پیشینه بحث می‌باشد.

فصل دوم به اهمیت مناجات الراجبین و بررسی سندی و معرفی آن اختصاص دارد، که شامل جایگاه دعا و مناجات در اعتقاد شیعه، اهمیت مناجات الراجبین و بررسی اعتبار سندی این مناجات می‌پردازد.

فصل سوم به بررسی محتوایی مناجات الراجبین پرداخته است. در این فصل با بهره‌گیری از آیات نورانی قرآن کریم و روایات مأثور از اهل بیت^①، به صورت محتوایی به بررسی این مناجات پرداخته شده است. ضمناً در این فصل، توجه ویژه‌ای به ارتباط عبارات و کلمات مورد استفاده معصوم^② که در متن مناجات آمده، شده است.

فصل چهارم به نتیجه‌گیری نهایی و جمع‌بندی مطالب مطرح شده در تحقیق اختصاص یافته است.

۱-۷. پیشینه تحقیق

طی جست‌وجوهای که از طریق شبکه اینترنت به عمل آمد، تاکنون رساله‌ای به‌طور اخص به موضوع «بررسی مبانی قرآنی و روایی مناجات الراجبین» نپرداخته است؛ به علاوه کتابی هم که این مقوله را با عنوان «مناجات الراجبین» مورد بررسی و واکاوی قرار داده باشد یافت نشد؛ اما کتابی تحت عنوان «شرح مناجات

خمس عشر» نوشته آقاي دكتر اسماعيل منصورى لاريجاني،
تأليف شده كه به اختصار درباره هر يك از مناجات‌هاي
پانزده‌گانه امام سجاده⁹ توضيحاتي داده است. اين
كتاب توسط انتشارات خليديان و در سال ۱۳۸۳ به چاپ
رسیده است. به علاوه كتاب ديگري با همين عنوان از
حجت‌الاسلام رجالي تهرا ني تأليف شده است. لازم به
يادآوري است كه «شرح مناجات خمس عشر» نوشته آيت‌الله
ميرزا حبيب‌الله كاشاني نيز به رشته تحرير درآمده كه
در مجموع هيچيك از آنها با اين رساله تطبيق محسوسى
نداشت.

فصل دوم

اهمیت دعاء و معرفی جایگاه و
اعتبار "مناجات الراغبین"

۱-۲. جایگاه مناجات و دعاء در اعتقادات

شیعه

لازم به تذکر است در این بخش به اختصار درباره دعاء سخن گفته می‌شود و در ادامه در فصل آینده به‌طور کامل بحث مسئلت و دعاء مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱-۱-۲. مفهوم لغوی و اصطلاحی دعاء

دعاء در لغت به معنای ندا (کسی را صدا زدن) و خواستن است. زمان اطلاق آن وقتی است که او را با صدای بلند ندا می‌دهند و می‌خوانند، و در اصطلاح طلب کردن پایین‌تر از بالاتر، کاری را با خضوع، تضرع و فروتنی^۱.

در جایی دیگر آمده: دعاء از ریشه «دع و» و به معنای خواندن می‌باشد. دعاء در اصطلاح خواستن حاجت از خداوند متعال است^۲.

همچنین دعاء در لغت به معنای درخواست انجام دادن چیزی است^۳. و به معنای مختلفی مانند استغاثه و عبادت نیز آمده است^۴.

قرآن کریم چنین می‌فرماید:

① ...كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعُقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً

۱ . حلی. *عدة الداعي*، ص ۵۹
۲ . فراهیدی، *العین*، ج ۵، ص ۱۶۲
۳ . *معجم الفروق اللغویة*، ص ۵۳۴
۴ . *لسان العرب*، ج ۴، ص ۳۵۹

وَنِدَاءٌ ...^①

کسی که از او درخواست می‌شود، بالاتر از درخواست‌کننده دعا می‌باشد. درخواست از خداوند، در قرآن کریم به اقسام گوناگونی آمده که عبارت است از: توحید و ثنای الهی، طلب عفو و رحمت و خواستن بهره دنیایی.

نام گذاری دعا از آن جهت است که انسان در این موارد کلام خویش را با «یا الله»، «یا رب» و «یا رحمن» آغاز می‌کند.^۲

۲-۱-۲. کاربرد دعا در قرآن

دعا در قرآن کریم در مواضع مختلفی مورد استفاده قرار گرفته است که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

۲-۱-۱-۲. نامیدن و خواندن همراه با ستایش^۳

① قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا

فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ...^④

بگو خدا را بخوانید یا رحمان را، هر کدام را بخوانید برای او نام‌های نیکوتر است....

این نوع خواندن، خواندن ستایش و پرستش و خاص خداوند است.

۲-۱-۲-۲. خواندن، دعا کردن، درخواست از خداوند^۵

① هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ^ط قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ

۱ . البقره / ۱۷۱
۲ . لسان العرب، ج ۴، ص ۳۵۹
۳ . امین اصفهانی، مخزن العرفان، ج ۸، ص ۱۹۱، و نیز ر.ک: طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۱۱۸
۴ . الإسراء / ۱۱۰
۵ . طبرسی، ترجمه مجمع البیان، ج ۴، ص ۵۵

لَدُنْكَ ذُرِّيَّةٌ طَيِّبَةٌ ۖ إِنَّكَ سَمِيعٌ الدُّعَاءِ ۝^ط ١

در آنجا بود که زکریا (با مشاهده آن همه شایستگی در مریم) پروردگارش را خواند (و) گفت: پروردگارا! از جانب خود، فرزندی پاک و پسندیده به من عطا کن، که تو دعا را می‌شنوی.

این نوع خواندن نیز از آنجا که واجد معنای بندگی است و در نظام اظهار تذلل و نیاز مربوب و مخلوق به درگاه آفریدگار متعال و ربّ الارباب بی‌نیاز و برآورنده نیازهاست، اختصاص به خداوند متعال دارد.

۲-۱-۲-۳. ندادادن و صدازدن^۲

١ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ

بَعْضًا ... ٢

خطابکردن پیامبر را در میان خود، مانند خطابکردن بعضی از خودتان به بعضی (دیگر) قرار ندهید....

این آیه شریفه، ادب خواندن پیامبر^٢ را به مسلمانان می‌آموزد و اینکه پیامبر^٢ به دلیل انتساب خاص به خداوند و شرافت و مقام ویژه به درگاه خداوند و نیز نقشی که در تعلیم و تربیت بشر از سوی خداوند دارد، نباید مانند افراد عادی او را صدا زد.

۲-۱-۲-۴. دعوت کردن به چیزی یا به سوی کسی،

فراخواندن^۴

١ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا

۱ . آل عمران / ۳۸
۲ . طبرسی، مجمع البیان، ج ۴، ص ۵۵
۳ . النور / ۶۳
۴ . امین اصفهانی، مخزن العرفان، ج ۷، ص ۳۳۱